

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

ЧУБ ВІКТОРІЯ ПАВЛІВНА

УДК 821.133.1-31Володін.09

ПОЕТИКА РОМАННОЇ ПРОЗИ АНТУАНА ВОЛОДІНА

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Миколаїв – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
ВАЩЕНКО Юлія Анатоліївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри історії зарубіжної
літератури і класичної філології.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
КАЛАШНИКОВА Ольга Леонідівна,
Університет митної справи та фінансів
(м. Дніпро),
завідувач кафедри гуманітарної підготовки
та митної ідентифікації культурних
цінностей;

кандидат філологічних наук
СЕМЕНЕЦЬ Ольга Сергіївна,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського (м. Київ),
завідувач кафедри зарубіжної філології.

Захист відбудеться 9 листопада 2018 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.04 у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Автореферат розісланий «_____» жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Старшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Антуан Володін (нар. 1950 р.) – один із найяскравіших сучасних французьких письменників, автор 42 прозових творів. Особливе місце в літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ століття він посів завдяки створенню оригінального художнього проекту, так званого «постекзотизму», який привернув увагу читачів і стимулював численні наукові студії.

Актуальність дослідження. А. Володін належить до кола сучасних французьких письменників (Ж. Ешноз, П. Кіньяр, В. Новаріна, Ж.-Ф. Туссен, М. Уельбек), чії художні пошуки часто випереджають науково-критичну рефлексію й свідчать про суттєві трансформації романного жанру. Проза А. Володіна привносить у сучасний літературний дискурс нові філософсько-естетичні засади, жанрово-дискурсивні форми й наративні стратегії. Його романи водночас оновлюють і дестабілізують контекст, викликаючи потребу розглядати літературну творчість як соціально значущу діяльність і як віддзеркалення історичної епохи, поєднувати політичну й інтелектуальну практики, переглядати романну традицію.

У ситуації «кінця постмодернізму» А. Володін репрезентує себе як творця нової художньої парадигми, «чужої» щодо всіх відомих течій і напрямів. Письменник будує фікціональний світ на межі європейської, буддійської, радянської та пострадянської культур. Публікуючи романи під кількома гетеронімами (Еллі Кронауер, Мануела Драгер, Лутц Бассман), він деперсоніфікує власну особистість і створює уявну спільноту «постекзотичних» авторів, які в художній формі рефлексують над проблемами творчості, колективної пам'яті, історії ХХ століття. У своїх романах А. Володін нівелює межу між реальним і уявним, автором і персонажами, минулим, теперішнім і майбутнім, озвучуючи уявні «голоси» в'язнів тюрем і концтаборів, які обирають мовлення як спосіб збереження пам'яті й людського буття.

Новаторство володінської творчості **актуалізує** потребу конкретизувати місце письменника в сучасному літературному процесі й спонукає до спеціального дослідження його романної прози, спрямованого на комплексний аналіз жанрово-дискурсивної специфіки й проблемно-поетологічних домінант (наративної структури, образів і мотивів, особливостей конструювання хронотопу).

На батьківщині письменника, у Франції, були організовані два масштабні колоквиуми, присвячені його творчості: «Антуан Володін та голоси постекзотизму» (м. Серізі-Ля-Саль, 2010) і «Антуан Володін та постекзотичне сузір'я: Нові розвідки» (м. Лілль, 2014). Його романи були відзначені престижними літературними преміями: Гран-прі Фантастичної літератури (1987) за роман «Ритуал зневаги»; Премія Веплера (1999) та Книжна Премія Інтер (2000) за роман «Малі ангели»; Премія Медічі (2014) та Премія сторінки 111 (2014) за роман «Промениста безвихідь»; американська Премія Альбертіни (2017) за роман «Бардо or not Бардо».

У російському літературознавчому контексті ім'я А. Володіна з'явилося після колоквиуму «Постекзотизм Антуана Володіна» (Москва, 2006). Невдовзі були опубліковані перші переклади володінських романів, на сьогодні їх вісім. У

наукових розвідках щодо творчості письменника, які належать К. Дмитрієвій, В. Пестереву, І. Сусловій, В. Шервашидзе, окреслені загальні параметри «постекзотичної» прози, акцентована проблема її дискурсивно-жанрових домінант і місця в сучасному літературному контексті, проаналізовані окремі аспекти поетики романів «Малі ангели» й «Дондог». В Україні А. Володін дотепер є маловідомим письменником. Переклади його романів українською відсутні. У науковому дискурсі його ім'я фігурує лише в монографії «Алхімія слова живого. Фр. роман 1945–2000 рр.», у якій А. Володін репрезентований як новий і показовий феномен сучасної літератури.

На сьогодні в розвідках зарубіжних учених (Ф. Вагне, Ф. Детю, А. Епельбуен, Л. Рюффель, Д. Сулес та ін.) сформовано коло питань, які потребують подальшого дослідження, а саме: жанрово-дискурсивна домінанта прози А. Володіна (з погляду співвідношення утопічного/антиутопічного дискурсів); специфіка рецепції російської літератури радянського та пострадянського періоду; особливість метатекстуальної стратегії; художні функції колористичної, ольфакторної, бестіарної мотивіки; специфіка часопросторових конструктів. Тож **актуальність дисертації зумовлена** необхідністю наукового осмислення нового й значущого феномену сучасної французької прози, потребою визначити місце «постекзотизму» в контексті сучасних модифікацій постмодернізму й дослідити поетику романної прози Володіна з погляду специфіки й динаміки романної форми межі ХХ–ХХІ століть. У західному літературознавстві склалася традиція розглядати романи А. Володіна як цілий корпус, тоді як вивчення окремих творів, динаміки письменницької стратегії в межах романної творчості бракує. Притаманні творам А. Володіна художні ознаки й наративний інструментарій сконцентровані в поетиці романів «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо», а також «Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий», «Письменники» та «Промениста безвихідь», однак їхня художня специфіка дотепер не була об'єктом спеціального вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Світова література і класичні мови в сучасному науковому дискурсі» (номер державної реєстрації 0115U004052). Тему дисертації затверджено Вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 22 листопада 2013 року) та бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 2 від 3 червня 2014 року).

Мета роботи: визначити й проаналізувати поетикальну специфіку романної прози А. Володіна як художнє втілення параметрів постмодерністської метаутопії. Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

– **систематизувати** напрямки критичної думки щодо творчості А. Володіна в західному (європейському та північноамериканському), російському й українському літературознавстві, **виокремити** дискусійні питання;

- **сформувати** теоретичні засади вивчення художньої парадигми французької літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століть;
- **окреслити** місце творчості А. Володіна в літературному контексті кінця ХХ – початку ХХІ століть;
- **виявити** домінантні ознаки «постекзотичного» проекту А. Володіна та **проаналізувати** діалектику наслідування / оновлення романної традиції;
- **визначити** концептуально-поетологічні параметри метаутопії як метажанру;
- **детермінувати** дискурсивно-жанрові складники прозових творів А. Володіна;
- **простежити** рецепцію російсько-радянського тексту в «постекзотичній» прозі;
- **здійснити** поетикальний аналіз показових для «постекзотизму» романів «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо» в художньо-концептуальному полі метаутопії;
- **вивчити** сюжетно-композиційні особливості та наративні стратегії володінських романів;
- **проаналізувати** поетику мотивів деестетичного й бестіарної образності в системі мортальної топіки метаутопічного наративу;
- **дослідити** особливості семантики й поетики часопросторових моделей у романах А. Володіна.

Об'єкт дослідження – художня проза А. Володіна: романи «Малі ангели» («Des anges mineurs», 1999), «Дондог» («Dondog», 2002), «Бардо or not Бардо» («Bardo or not Bardo», 2004). Принагідно залучений для аналізу матеріал романів «Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий» («Le post-exotisme en dix leçons, leçon onze», 1998), «Вид на осуарій» («Vue sur l'ossuaire», 1998), «Письменники» («Écrivains», 2010), «Промениста безвихідь» («Terminus radieux», 2014).

Предмет дослідження – дискурсивно-жанрові й поетологічні (сюжетно-композиційні, наративні, мотивні, хронотопні) особливості романної прози А. Володіна.

Мета й завдання дисертації визначили застосування таких **методів дослідження**: *порівняльно-типологічного* (для зіставлення прози А. Володіна з іншими літературними феноменами), *генологічного* (для аналізу жанрово-дискурсивної специфіки «постекзотичних» творів), *структурного* (для виокремлення й концептуалізації рівнів текстової структури романів А. Володіна), *міфокритичного* (для аналізу міфосемантики часопростору, мотивів та образів романів А. Володіна), *методик інтертекстуального й мотивного аналізу* (для виокремлення провідних мотивів та інтертекстуальних джерел аналізованих творів), сучасної *нараторології* (для вивчення розповідної структури творів А. Володіна).

Наукове та методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження сформовано працями з теорії жанру та дискурсу (С. Аверінцев, М. Бахтін, Т. Бовсунівська, І. Силантьєв, В. Тюпа, Н. Тамарченко, Ж.-М. Шеффер та ін.), фантастичного (С. Вівчар, Цв. Тодоров та ін.) та історичного (Ю. Райнеке та ін.)

роману; дискурсу утопії/антиутопії/дистопії/метаутопії (С. Безчотнікова, О. Воробйова, С. Ковтун, О. Ніколенко, А. Тимофєєва, В. Чалікова, С. Шишкіна та ін.); дослідженнями постмодерністської парадигми (Ф. Джеймісон, Ж. Женетт, У. Еко, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар, Н. Маньковська, М. Фуко, І. Хассан та ін.), теорії наративу (М. Бахтін, Ж. Женетт, В. Шмід та ін.); сучасного літературного контексту (Л. Андрєєв, Б. Бланкеман, Д. Віар, М. Гонтар, Ж.-Кл. Дюпа, Д. Затонський, І. Ільїн, А. Компаньйон, Г. Мережинська, Н. Пахсар'ян, В. Пестерєв, В. Фесенко, О. Цурганова, Е. Шевякова та ін.); теорії хронотопу (М. Бахтін, Д. Ліхачов, Ю. Лотман та ін.), теорії мотиву (Б. Г. Башляр, Б. Гаспаров, І. Силантьєв та ін.), бестіарного дискурсу (Н. Бабенко, Н. Ліхіна й ін.) та розвідками, присвяченими аналізу російсько-радянської «антиутопії» (О. Булігін, В. В'югін, В. Недзвецький та ін.), «табірної» прози (Ю. Малова, І. Некрасова, П. Новікова та ін.), різних аспектів творчості А. Володіна (Ф. Детю, Ж. Глез, К. Дмитрієва, А. Епельбуен, А. Рош, В. Пестерєв, Л. Рюффель, В. Шервашидзе та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертаційному дослідженні вперше введено в український літературознавчий обіг і проаналізовано роман «Промениста безвихідь» (переклади українською й російською мовами відсутні); уперше досліджено поетику романного «триптиху» А. Володіна «Малі ангели», «Дондог», «Бардо ог пот Бардо» як художнього цілого в обраному теоретичному аспекті, а саме в жанрово-дискурсивному полі постмодерністської метаутопії як чинника оновлення романної форми в кризовий період кінця ХХ – початку ХХІ століття; визначено місце «постекзотичної» прози в сучасній літературній парадигмі; уперше проаналізовано наслідування А. Володіним поетики Б. Пільняка й типологічну збіжність із творчістю В. Пелевіна; уперше атрибутовано романи А. Володіна як постмодерністські метаутопії, які вбирають елементи фантастичного, історичного, політичного, оніричного дискурсів; встановлено художні функції метатекстуальних і трансгресивних нарративних прийомів (металепсис, мізанабім) у структурі володінського наративу; вивчено поетику мотивів деестетичного (ольфакторних, колористичних, предметних) і бестіарних мотивів у метаутопічному наративі А. Володіна; визначено поетологічну специфіку хронотопу романів А. Володіна як «віртуального» часопростору.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в осмисленні постмодерністської метаутопії як жанрово-дискурсивної форми романів А. Володіна й чинника оновлення художньої парадигми кінця ХХ – початку ХХІ століть. Отримані теоретичні висновки можуть бути використані в подальшому дослідженні творчості А. Володіна та інших представників сучасної французької прози.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в уведенні в український літературознавчий контекст нової письменницької постаті, у можливості застосувати результати дослідження у викладанні курсів історії французької літератури ХХ–ХХІ століть; спецкурсах і спецсемінарах, присвячених вивченню сучасної літератури Франції.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором одноосібно, без співавторів.

Апробація положень дисертації здійснювалась у доповідях на міжнародних наукових конференціях: I, II, III, IV Міжнародна наукова конференція «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво», Харків, 2015, 2016, 2017, 2018; IX, X Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість», Острог, 2015, 2016; Міжнародна науково-практична конференція «Світова література в сучасному науковому дискурсі», Харків, 2016; Сьомий міжнародний науковий форум «Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал», Харків, 2016; XIV Міжнародна літературознавча конференція «Пасіонарність другорядного», Чернівці, 2017; Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна філологія: актуальні питання та перспективи дослідження», Люблін, Республіка Польща, 2017; Міжнародна науково-практична конференція «Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук», Київ, 2017; I Міжнародні Кронеберзькі читання «Античність – Класика – Сучасність», Харків, 2018; XVII наукова конференція з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація», Харків, 2018.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 8 статей, із яких 6 – у фахових виданнях, 2 – у зарубіжних виданнях; 10 тез доповідей.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (333 позиції) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 281 сторінка, з яких 214 сторінок основного тексту, 24 – списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і наукову новизну дослідження; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну базу, методи аналізу; вказано рівень апробації положень дисертації, практичне значення отриманих результатів, окреслено структуру роботи.

Перший розділ «Романна творчість А. Володіна в науково-критичному осмисленні» містить два підрозділи. У підрозділі *1.1. «Літературний проект А. Володіна: концептуально-художні засади й особливості авторської саморепрезентації»* подано загальну характеристику «постекзотизму» як оригінального художнього проекту, який у художній формі апелює до колективної пам'яті людства й досліджує трагічну історію ХХ століття. Констатовано, що авторський неологізм «постекзотизм» А. Володін використовує з метою виокремити свої твори з літературного контексту епохи, вказати на неможливість детермінувати їх у межах традиційних класифікацій. Утім залучена автором гібридна дискурсивно-жанрова форма роману, трансгресивні наративні конструкти, специфічна репрезентація реальності радше свідчать про сміливий художній експеримент (поєднання фантастики, утопічного і антиутопічного первня, саморефлексивність, метатекстуальність та ін.), який А. Володін здійснює в царині оновлення романного жанру в межах постмодерністської парадигми.

Вигадана письменником позначка «постекзотизм» має привернути увагу до формальної новизни його романів й актуалізувати проблему категорій і визначень у сучасному літературному дискурсі.

У підрозділі *1.2. «Художній феномен А. Володіна в зарубіжних і вітчизняних літературних студіях»* систематизовано напрямки критичної рецепції творчості А. Володіна в західному (європейському та північноамериканському), російському й українському літературознавстві. Виявлено диспропорцію між високим рівнем уваги до творчості письменника з боку зарубіжних науковців, наявністю розвідок, присвячених А. Володіну, в російському науковому дискурсі (К. Дмитрієва, В. Кислов, В. Лапіцький, В. Шервашидзе, В. Пестерєв, І. Сулова) та майже цілковитою відсутністю українських наукових студій щодо феномену «постекзотизму» (за винятком поодиноких згадувань А. Володіна серед знакових письменників другої половини ХХ – початку ХХІ століть, які оновлюють художні стратегії сучасного роману).

Науковці Франції (Б. Бланкеман, Ж.-Д. Вагнер, Д. Віар, Ж. Глез, С. Ніколіно, А. Олерон, А. Рош, К. Рішар, Л. Рюффель, С. Сервуаз, Д. Сулес), Бельгії (Ф. Вагне), Швейцарії (І. Рюф), Канади (Ф. Детю, М. Ламарр, М.-Е. Сабурен-Пакет, М.-П. Угло, П. Веллет), США (Ж.-Л. Іпполіт), Росії (К. Дмитрієва, В. Пестерєв, В. Шервашидзе) визнали «постекзотизм» як значущий феномен сучасної літератури. Їхні розвідки акцентують політичну ангажованість письменника й торкаються широкого спектру концептуальних і художніх параметрів прози А. Володіна. Дискусійним, однак, залишається питання щодо місця письменника у французькому та світовому літературному процесі з огляду на постульовану ним «окремішність», маргінальність та «невписуваність» у літературний контекст, з одного боку, і суголосність його концепції актуальним літературним пошукам письменників-новаторів кінця ХХ – початку ХХІ століття, із другого. Суттєва розбіжність позицій наявна у визначенні жанрово-дискурсивної домінанти романів як фантастики (Ф. Вагне, А. Рош), політичного роману (Ш. Дюр'є, К. Рішар, Л. Рюффель, С. Сервуаз), поліцейського роману (Е. Шевякова), утопії (М.-П. Угло), автофікції (І. Сулова) та ін. Об'єктивно «постекзотичні» твори постають як варіант модифікації традиції французького роману, однак їхня жанрово-дискурсивна форма потребує конкретизації. Щодо рецепції А. Володіним коду російсько-радянської літератури, дослідники (Ф. Детю, К. Дмитрієва, А. Епельбуен) зазвичай констатують наявність таких «джерел натхнення», як творчість Є. Замятіна, А. Платонова, В. Шаламова та ін., утім аналітичне прочитання «російсько-радянського» тексту володінської прози дотепер відсутнє.

У дослідженнях зарубіжних літературознавців виявлено суперечливість концепцій та брак цілісного аналізу поетики романів А. Володіна. Так, розвідки М. Ламарр, М.-Е. Сабурен-Пакет, С. Сервуаз, Д. Сулес, І. Рюф акцентували постапокаліптичні й мортальні ознаки «постекзотичного» часопростору, але оминули проблему типології романних локусів, концепцію романного часу, сюжетотвірної функції хронотопу. Мотивна поетика привернула увагу Ф. Вагне, Ж.-Д. Вагнера, Ф. Гонена, А. Рош, Л. Рюффеля, М.-П. Угло, П. Веллета переважно

в аспекті аналізу тілесних, ольфакторних (на матеріалі роману «Малі ангели») і тваринних мотивів; однак цілісна концепція «деестетичних» мотивів (не лише ароматичних, а й колористичних, предметних) і бестіарної образності дотепер відсутня. Наративна специфіка проаналізована в аспекті дестабілізації наративної ситуації, фікціоналізації джерела мовлення та відчуження тексту (Ф. Брію, Ф. Вагне, Т. Конрад, С. Лашанс-Піке, А. Олерон, Л. Рюффель, Ж.-Л. Іпполіт); утім метанаративний інструментарій володінської прози в ситуації нівелювання межі між планом дієгезису, нарації та реального світу потребує спеціального вивчення.

Важливо також відзначити, що дослідження володінської прози переважно зосереджені на ранніх романах письменника («Лісабон, на останній межі», «Ім'я мавп», «Вид на осуарій», «Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий») або розглядають його прозу як «романний корпус», тоді як всередині його наявна певна ідейно-художня динаміка, що віддзеркалює розвиток письменницької рефлексії.

Отже, аналіз розвідок зарубіжних і вітчизняних учених засвідчив значущість художнього феномену А. Володіна й дозволив виокремити проблеми, що потребують розв'язання, а саме: жанрово-дискурсивна домінанта прози А. Володіна (з погляду співвідношення утопічного/антиутопічного дискурсів), специфіка рецепції й оновлення традиції російської літератури радянського й пострадянського періоду; саморефлексивність прози й особливості метатекстуальної стратегії, художні функції деестетичних образів; поетика часопростору як віртуального конструкту.

У розділі II «**Метаутопія як метажанр у контексті французького постмодернізму межі ХХ–ХХІ століть: теоретичні й методологічні засади вивчення романної прози А. Володіна**», який містить три підрозділи, сформоване теоретичне підґрунтя вивчення художньої парадигми французької літератури кінця ХХ – початку ХХІ століть, розглянуті сучасні жанрологічні концепції утопічного модусу письма, визначені ідейно-художні параметри постмодерністської метаутопії як метажанру. У підрозділі **2.1. «Специфіка теоретичної рецепції та художньої практики постмодернізму у Франції другої половини ХХ – початку ХХІ століть»** подано систематизацію теоретичної та художньої рецепції постмодернізму у Франції другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Аналіз наукових праць західних (Б. Бланкеман, Д. Віар, М. Гонтар, А. Компаньйон), російських (Л. Андреев, Д. Затонський, І. Ільїн, Н. Маньковська, Н. Пахсар'ян, В. Пестерев, О. Цурганова, Е. Шевякова) й українських (В. Фесенко) учених засвідчив суттєві теоретичні розбіжності як у визначенні сутності домінуючих у літературі ХХ століття художніх парадигм (модернізму й особливо постмодернізму, зважаючи на плюральність його концепції й художніх маніфестацій), так і в потрактуванні їх діалектичних відношень: з одного боку, постмодернізм заперечує модернізм, а з другого – наслідує, постає як його критичне (за Ж.-Ф. Ліотаром) та іронічне (за У. Еко) переосмислення. На межі ХХ–ХХІ століть у ситуації суспільно-політичних і культурних змін французький постмодернізм маніфестує різновекторні спроби подолання кризи роману й модифікації художньої парадигми. Одним із визначальних напрямків оновлення

(насамперед у формах літератури мінімалізму/максималізму) стає відродження й переосмислення традиції, сполучення модерністських і постмодерністських способів письма за принципом «черепиці» (А. Володін, М. Дарйосек, А. Ерно, Ж. Ешноз, В. Новаріна, М. Редонне, Ж. Рубо, Ж.-Ф. Туссен, М. Уельбек).

У підрозділі **2.2. «"Постекзотизм" А. Володіна: маргінальний літературний проект як чинник оновлення постмодерністської художньої парадигми»** проаналізовано концептуальні й художні засади «постекзотичного» проекту А. Володіна, висвітлено діалектику наслідування/оновлення письменником романної традиції, зокрема діалог його прози з авангардно-модерністськими літературними течіями ХХ століття (сюрреалізм, екзистенціалізм, УЛПО, «новий роман»). Феномен романної творчості А. Володіна розвивався в контексті напрямів і течій, які формували літературний процес із кінця 1980-х рр. до сьогодні, тому закономірно, що письменник реалізує свій «постекзотичний» проект у романній формі, якій властиві дискурсивна гібридність і поліжанровість, різнорівневі діалогічні зв'язки з читачем, багатовимірність наративу, плюральність. Відтак позиціонування письменником своїх творів як відокремлених від магістрального річища сучасного роману є елементом його літературної гри. Метафізична проблематика й художній інструментарій (дискурсивна різноманітність, фабульна та сюжетна інновативність, «карцеральність» та постапокаліптичність хронотопу, трансгресивність наративу) «постекзотичних» романів вписується в проблемне коло епохи. Успадкована від сюрреалістів і новороманістів традиція формальних експериментів у творах А. Володіна підсилена соціально-політичною ангажованістю й стилістичною гіперболізацією, акцентуванням проблеми «письма». Показовими елементами авторської дискусії з літературним контекстом є авторефлексивність, існування на межі різних естетичних систем. Водночас його романи заперечують твердження про неможливість «розповідати історію в ХХ столітті», вони пропонують нові художні стратегії, які не лише апелюють до колективної пам'яті, а й репрезентують реальність у симулякровій манері й виводять на перший план метафізичну проблематику кінця світу, загибель людини як суспільної істоти. А. Володін сполучає в романах модерністські (творити нове) і постмодерністські (переосмислювати існуюче) засади, тож його прозу варто розглядати як феномен французького постмодерністського дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ століття на етапі його оновлення.

У підрозділі **2.3. «Концептуальні й поетологічні параметри метаутопії як метажанру: сучасна наукова рефлексія»** визначені методологічні засади дослідження утопічного модусу естетичної свідомості в парадигмі постмодернізму початку ХХІ століття. Загострення письменницької уваги до екзистенційної та онтологічної проблематики віддзеркалює поглиблення кризового стану свідомості й зумовлює формування утопічного дискурсу як домінанти поліжанрової структури художніх творів. Репрезентації й трактуванню поразки утопії у французькій літературі цього часу присвячені романи А. Володіна, Ж. Ешноза, Ж.-М. Г. Ле Клезіо, О. Ролена, Л. Салвер, М. Уельбека, Е. Шевійяра, Ж.-Ф. Туссена. Несталість термінології на позначення численних художніх маніфестацій

сучасного утопічного модусу (утопія/еутопія/антиутопія/дистопія та ін.) спонукає до пошуку «інтегрального» жанрового конструкту, здатного описати й складну «амбіутопічну» природу володінського нарративу. Актуалізація концепції «метажанру» як «наджанрової» структури, що вбирає низку літературних явищ, долає прив'язку до літературного роду та має певний стійкий конструкт, виводить на перший план поняття «метаутопії» як архітекстуальної форми на основі жанрового канону утопії, що передбачає переосмислення утопії та форм її пародіювання, критичну репрезентацію суспільства з утопічними ідеалами, суголосну модусу естетичної свідомості переламної епохи. Метаутопія поєднує риси соціально-політичної та екзистенціальної утопії, має специфічний художній інструментарій (невизначено-ізолюваний характер хронотопу, зміна структури персонажів, протиставлення «надлюдей» і «мінус-людей» (монстрів, перевертнів тощо), декларативність мовлення, форматування розповіді за моделлю «непропорційного» діалогу (що тяжіє до монологу), уведення оніричного дискурсу, взаємодія різножанрових елементів, зіставлення утопії/антиутопії і реальності та ін.). Саме термін *метаутопія* (термінологічними «дублікатами» якої є «амбіутопія» (М. Епштейн, О. Воробйова) або «дистопія» як «постмодерністська антиутопія» (В. Чалікова, О. Воробйова, Ю. Жаданов)) є принагідним для жанрово-дискурсивної атрибуції гібридної форми сучасних постмодерністських романів, що належать до утопічного модусу й вбирають ознаки різних жанрів/дискурсів, зокрема романів А. Володіна «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо».

Розділ III «"Постекзотична" проза в жанрово-дискурсивному полі метаутопії» містить три підрозділи, присвячені аналізу жанрово-дискурсивних елементів як складників метажанру метаутопії в романах «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо».

У підрозділі 3.1. «*Фантастичний (оніричний) / історичний / політичний дискурси в романах А. Володіна*» проаналізована гібридна жанрово-дискурсивна форма «постекзотичних» творів, яка вбирає ознаки фантастичного дискурсу, елементи альтернативної історії, політичного та оніричного дискурсів. А. Володін використовує форму фантастичного роману задля репрезентації ірреального світу, а за рахунок накладання елементів історії надає йому характер можливого, нівелює межу між художнім світом і реальним.

У підрозділі 3.2. «*Дискурси утопії / антиутопії / дистопії як складники володінської метаутопії*» проаналізована форма втілення письменницької рефлексії над проблемою відносин у тріаді людина–суспільство–цивілізація в параметрах метатутопії як переосмислення утопічного дискурсу в постмодерну епоху. Простежуючи тенденції історії ХХ століття й аналізуючи її трагічні події, А. Володін констатує поразку «людського проекту» й втілює у своїй творчості пошук способу виживання людства в ситуації краху утопій. Залучені метатекстуальні стратегії перенаправляють філософську рефлексію та актуалізують проблему письма, творчості, збереження колективної пам'яті як єдиного можливого для людської спільноти рятівного шляху. Філософська, суспільно-політична й історична проблематика, реалізована засобами поєднання

ознак фікціонального і реального в хронотопі, деестетизації художнього світу, деперсоналізації нарративу, метапрозаїчності, інтертекстуальних зв'язків із літературними феноменами різних епох і національних культур, пародіювання жанрового канону й поєднання різнодискурсивних елементів, свідчать, що романи А. Володіна оновлюють літературний контекст кінця ХХ – початку ХХІ століття й постають у формі постмодерністських метаутопій.

У *підрозділі 3.3. «Російський код "постекзотичної" прози»* проаналізовано рецепцію російської антиутопії, табірної прози, пострадянської літератури в романах А. Володіна. «Чужість» володінських романів французькому контексту базується на численних алюзіях на реалії радянської історії та оприявнює інтертекст російської/радянської літератури, яка, вочевидь, вплинула на ідейно-художню концепцію письменника. У *пункті 3.3.1. «Рецепція дискурсу російсько-радянської антиутопії й "табірної прози" в романах А. Володіна»* розглянуто характер переосмислення традиції антиутопій А. Платонова, Є. Замятіна, прози Б. Пільняка у творчості А. Володіна. Спільним є показ знеособлення та підпорядкованості людини системі на тлі поразки в боротьбі за утопічні ідеали. З романами А. Платонова «Котлован» і «Чевенгур» прозу французького письменника споріднює репрезентація альтернативної історії, специфіка нарративних структур і залучення сюрреалістичних практик, спрямованих на провокування рефлексії щодо суспільно-політичної історії. У романах Є. Замятіна «Ми» й А. Володіна «Малі ангели» наявна спільна ідея знеособлення людини під впливом системи, її перетворення на матеріал реалізації утопічної мрії. Але замятінське «ми» як знак колективної безособової маси А. Володін замінює опозицією «ви» і «ми», у якій репрезентує потребу протистояння системі. Російський письменник простежує логіку історичних процесів і робить футуристичні прогнози, а французький – аналізує історію тоталітарних суспільств і політичних ідеологій уже минулого століття, апелює до колективної пам'яті як інструменту досягнення досвіду людства. Із прозою Б. Пільняка («Червоне дерево», «Повість непогаслого місяця») прозу А. Володіна поєднує орнаментальність, образ людини як асоціального елемента, насиченість хронотопу радянськими реаліями, актуалізація потреби збереження/відновлення цінностей заради існування майбутнього.

У *пункті 3.3.2 «Наслідкування й оновлення А. Володіним дискурсу «табірної прози»* проаналізовано спорідненість романів А. Володіна з «табірною прозою» в аспекті осмислення сенсу буття в стані неволі, карцерального характеру хронотопу, мотиву знеособлення людини під впливом насильства та репресій. Французький письменник наслідує песимістичний характер творів В. Шаламова, образ світу як «пекла на Землі», акцентування задатків звіра в людині в межовому стані. А. Володін продовжує «екзистенціальний» напрям «табірної прози» на протигагу «реально-історичному» (О. Солженіцин) із притаманним йому документалізмом, дидактичністю, алегоризмом та експресивністю людських образів, зображенням табірної середовища як випробування, що відкриває можливість духовного оновлення. Водночас А. Володін переглядає «табірну» традицію: надає ознаки утопічного локусу таборі (де збережена подоба життя й

ностальгія за минулим у ситуації відсутності майбутнього), фікціоналізує автобіографічне письмо, підмінює реальні факти уявними; осмислює суспільно-політичну історію через образ концтабору як метафори соціуму, що знищує особистість; акцентує змістотвірну функцію метатекстуальних елементів як метафори спасіння людини у творчості.

У пункті 3.3.2. «Типологічні сходження «постекзотичного» роману з російським постмодерністським романом-антиутопією» проаналізовані численні типологічні спільні риси прози А. Володіна з творами В. Пелевіна. Попри відсутність відомостей про свідоме наслідування, письменницькі інтенції споріднює схильність до містифікацій, тенденція до виокремлення з національного контексту, філософська проблематика, оновлення постмодерністської парадигми. Для їх реалізації в романах «Дондог» і «Чапаєв і Пустота» задіяний спільний художній інструментарій. На рівні сюжету репрезентовано ескапічну подорож людини, перехід до ірреального світу з метою осягнення сенсу буття, що відбувається із залученням шаманських та буддійських практик. Хронотоп обох творів має ознаки лабіринтизованого, міфологізованого, оніричного, невизначеного простору з розмитими географічними маркерами й фантазмагоричними алузіями на російські та азійські локуси. Така «викривлена» реальність стає просторовим аналогом стану між життям і смертю й актуалізує проблему пам'яті як засобу самоідентифікації людини. Відбувається розшарування оповіді й деперсоніфікація персонажів, залучення анімалістичних метафор для втілення деградації людини. Близькими є жанрові форми романів «Дондог» і «Чапаєв і Пустота» як синтезу альтернативної історії та фантастичного роману з елементами філософської байки, жанру видінь та сюрреалістичних практик, які оновлюють постмодерністську парадигму.

Розділ IV «Поетика метаутопічного наративу в романах А. Володіна ("Малі ангели", "Дондог", "Бардо or not Бардо")» містить три підрозділи, у яких проаналізовані поетикальні доміанти зрілих романів письменника («Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо»), що концентрують провідні ознаки володінського письма. Вони мають низку спільних поетологічних доміант, які властиві й іншим його романам (зокрема «Вид на осуарій», «Постекзотизм у десяти уроках, урок одинадцятий», «Наші улюблені тварини», «Письменники», «Промениста безвихідь») та є інструментами реалізації постекзотичного проекту письменника.

У підрозділі 4.1. «Сюжетно-композиційні особливості романів "Малі ангели", "Дондог", "Бардо or not Бардо"» проаналізовано сюжеттику та архітектоніку романів А. Володіна в наративній перспективі. Виявлені особливості – відсутність лінійної організації романних подій, фрагментованість нарації (49 нараців у «Малих ангелах», вставні оповіді, що порушують сюжетну лінійність у «Дондогу», 7 не пов'язаних спільним сюжетом епізодів у «Бардо or not Бардо»), хаотизація часового розгортання сюжету, брак зовнішньої та характерологічної визначеності персонажів, їх помноження і взаємозамінність; можливість численних потрактувань фабули, пріоритет стилю над сюжетом і полістилістичність; саморефлексивність, виявлена в численних метатекстуальних

коментарях і постійних наративних зсувах, кореляція стилістичного характеру оповіді з незаявленою зміною наратора та ін. – дозволяють зробити висновок, що володінський метаутопічний наратив має «ризоматичну» структуру, яка є головним принципом творення постмодерністського тексту й визначає його «відкритість». Як метажанрова форма утопічного модусу романи письменника вбирають різні родові параметри («Малі ангели» мають високий ступінь поетичності, «Дондог» тяжіє до романного жанру, а «Бардо or not Бардо» – до драматизованого трагікомічного твору) і мають ознаки орнаментальної поетичної прози.

У *підрозділі 4.2. «Специфіка наративних стратегій романного "триптиху" А. Володіна»* визначені особливості розповідної структури й проаналізована роль метатекстуальних конструктів у наративі володінських романів. Аналіз наративної структури романів А. Володіна дозволив виявити розповідні стратегії, які письменник використовує для реалізації «постекзотичного» проекту – занурення читача в «нутроці» реальності з метою її осмислення. У системі розповідних інстанцій відсутнє розмежування між оповідним «я» та уявним «ми», голоси інтрадієгетичного та екстрадієгетичного нараторів злиті. Сформована категорія імпліцитного «наднаратора» як «рупора постекзотичних голосів», яка є конвергенцією нараторів, персонажів та водночас авторською маскою. Оповідний голос у романах А. Володіна знеособлено, позбавлено будь-яких ідентифікаційних ознак. Анонімність та деперсоніфікація наратора стають не лише елементом літературної гри, а й способом репрезентації акту мовлення. Утім «постекзотичне багатоголосся» не може бути описане в параметрах концепції «поліфонії» М. Бахтіна, оскільки наративні голоси звучать «в унісон» та утілюють авторську позицію. На ідейному рівні «фальсифікація» оповідної інстанції метафоризує загибель людини як істоти соціальної, розумної, що мовить і зберігає пам'ять поколінь. А. Володін реалізує метафікціональну стратегію в численних авторських коментарях, прийомі «тексту в тексті» й трансгресивних конструктах (металепсис та мізанабім). Такий наративний інструментарій є способом драматизації відносин у тріаді автор/текст/читач і нівелювання межі між художнім світом і реальним. Поєднання деперсоніфікації наратора й метатекстуальних стратегій породжує тотальний ефект невизначеності, химерності й актуалізує метафізичну проблематику постмодерністської метаутопії.

У *підрозділі 4.3. «Поетика мотиву в структурі володінського наративу»* проаналізовані мотиви деестетичного, бестіарна образність і поетологічний хронотоп у системі мортальної топіки романів. Трансгресивна художня реальність романів «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо» сконструйована засобами естетики огидного, проаналізованими в *пункті 4.3.1. «Мотиви деестетичного в романах "Малі ангели", "Дондог", "Бардо or not Бардо"»*. Повторювані ольфакторні образи – неприємні запахи – знаменують деградацію усього живого. У царині ароматичних образів наявна динаміка від домінування рослинних запахів (які метафорично пов'язані з життям) до тваринних (як транзитивної зони між життям та не-життям) і, врешті, мінеральних (які утілюють ідею відсутності життя).

Деградація «живих» запахів є елементом мортальної топіки романів: у «Малих ангелах» присутні всі три названі категорії, у «Дондогу» домінують тваринні запахи (суголосні з наближенням протагоніста до смерті), а в «Бардо or not Бардо» наявні лише нечисленні церковні аромати, тваринні ж з'являються в моменти переродження людини. Аналіз мотивів вологи, жару й темряви виявляє відповідну динаміку нагнітання мортальності. Мотив брудної води, каналізації, смороду метафоризує занепад людини та соціуму; мотив жару, згарища створює атмосферу інфернальності; мотиви тиші та пустоти апелюють до знищення усього живого й смерті. Серед колористичних мотивів домінують образи чорноти й сірості, які поглинають інші кольорові акценти (вони охоплюють весь художній світ і надають йому оніричний характер). Отже, мотиви в «постекзотичних» романах є елементом мортальної топіки: вони метафоризують тотальний занепад «людського проекту».

У пункті 4.3.2. «Поетика бестіарності в системі мортальної топіки романів А. Володіна» виявлені й проаналізовані бестіарні образи, зокрема мотив перевертня, утрати людської подоби, населення світу монструозними створіннями, які займають особливе місце в романах А. Володіна. Зооморфізація як частина мортальної топіки в «постекзотичних» творах семантично спирається на міфологічні структури (хтонічна міфологія комах, птахів, гризунів, вовків як мешканців «нижнього світу») і трансгресивні механізми (гібридизація, монструозність). Тваринна образність використана для конструювання анімалістичної контрмоделі людського суспільства (у романі «Малі ангели»), зооморфних метафоричних порівнянь персонажів і створення гібридних образів-мутантів як утілення концепту «недолюдини» (у романі «Дондог»), актуалізації суспільно-політичної та есхатологічної проблематики («Бардо or not Бардо»). Аналіз бестіарної образності виявляє її динаміку від зооморфних порівнянь і метафор до антропозооморфних образних конструктів. Численні маніфестації бестіарного дискурсу (зооморфні паралелі, метафори та ідіоми; анімалістичні, перевертницькі образи) у романах актуалізують полярні смисли: з одного боку, вони постають як засіб ідентифікації персонажів у постапокаліптичному соціумі, чия антигуманна практика деперсоніфікує людину (знаком знеособленості стають міриади комах) та зводить її на нижні щаблі еволюції (людина-тарган). З іншого боку, тварини в А. Володіна («не-люди», «унтерменши») постають як символ виокремлення з більшості, а їхня соціальна організація (рої, колонії, зграї) – як позитивна контрмодель людства, яке переживає кривавий крах «егалітарної утопії». Домінування бестіарної образності є також знаком тотального насильства й екстраполює ідею реверсивності в парі жертва/кат. Відтак, численні маніфестації бестіарного дискурсу (опозиція людського і нелюдського, мотиви олюднення тварин і виникнення тваринних суспільств у ситуації краху людського світоустрою) метафоризують деперсоніфікацію людини й актуалізують онтологічну та есхатологічну проблематику, а зрештою постають змістотвірним компонентом володінських «метаутопій».

У пункті 4.3.3. «Поетика хронотопних мотивів у прозі "постекзотизму"» досліджені особливості семантики й поетики часопросторових моделей у творах

А. Володіна. Хронотоп романів – це постапокаліптичний, фантазмагоричний світ, що репрезентує наслідки війн і катастроф ХХ століття. Засобами протиставлення локусів «табору» і «зовнішнього світу» письменник переглядає концепцію «утопічного локусу». Постіндустріальні міста як «антиутопічні» локуси, де життя знищено (безлюдний степ у «Малих ангелах»; постапокаліптичне місто Сіті в «Дондогу»), протиставлені концентраційним локусам, де ще збережено подобу життя, завдяки чому вони набувають «утопічного» характеру (природні простори тайги й степу в «Малих ангелах», Таркаший табір у «Дондогу»). Із роману в роман нагнітається мортальний характер хронотопу, який утілює есхатологічну проблематику творів: поступово зникає чітка опозиція «закритий простір» / «інша зона», ознаки «табірності» охоплюють увесь романний світ, який стає тотальною метафорою смерті. «Утопічні» локуси набувають міфічного характеру: високогірне плато як місце довічного катування протагоніста в «Малих ангелах»; Троємордвіє як ілюзорний міфічний світ, оточений непрохідною тайгою, в «Дондогу»; післясмертний шлях Бардо, проходження якого веде або до переродження й повторення циклу життя, або до досягнення сенсу буття в «Бардо or not Бардо». Численні алюзії на реальні історичні події та географічні локуси наближають часопростір до параметрів знайомої читачеві реальності – «постекзотичний» універсум виходить за межі романного світу, віртуалізується, а отже, актуалізує проблему наслідків конфлікту людина-соціум, занепаду цивілізації та людської суспільної будови.

ВИСНОВКИ

Аналіз специфіки романної поетики А. Володіна засвідчив, що позиціонування письменником своїх романів як «чужих» французькому контекстові є елементом провокаційної літературної гри. А. Володін продовжує традицію французької літератури ХХ століття: успадковує від сюрреалістів формальне експериментування й залучення оніричного дискурсу, а від новороманістів – акцентування проблеми «письма», доповнюючи ці тенденції соціально-політичною ангажованістю й стилістичною гіперболізацією. Його романи, виводячи на перший план авторефлексивність, заперечують твердження про неможливість «розповідати історію в ХХ столітті».

Проблемно-поетикальні ознаки романів А. Володіна свідчать про поєднання елементів історичного, політичного, фантастичного дискурсів задля репрезентації ірреального світу, якому надано характер можливого. У межах естетичного простору постмодернізму рефлексію над проблемою відносин у тріаді людина/суспільство/цивілізація А. Володін утілює в художній формі, яка поєднує різножанрові елементи утопічного модусу: антиутопію як заперечення утопічного проекту й показ знеособлення індивіда й суспільного занепаду в умовах реалізації утопії («Малі ангели»); дистопію як наближену до реалістичної сатири репрезентацію негативної реальності, яка тяжіє до модерністської відчуженості та «чорного роману» («Дондог»); контрутопію як іронічне переосмислення традиції утопії/антиутопії ХХ століття крізь призму постмодерністського світосприйняття («Бардо or not Бардо»). Такі модифікації свідчать на користь атрибуції

володінських «постмодерністських утопій» як «метатутопій», що є «архитекстуальною» формою на основі жанрового канону утопії, формою пародіювання та переосмислення утопії, критичної репрезентації суспільства з утопічними ідеалами, суголосною модусу естетичної свідомості переламної епохи.

Проза А. Володіна переосмислює традицію «російських антиутопій» Є. Замятіна та А. Платонова в аспекті суспільно-політичної рефлексії та специфіки нарративного інструментарію; відтворює художні константи прози Б. Пільняка (орнаментальність і поетичність прози, провідні мотиви степу, місяця; форму авторського монологу, формування імпліцитної інстанції «наднаратора» та ін.); оновлює дискурс «табірної прози», зокрема її «екзистенціального» напрямку, уособленого В. Шаламовим (шаламівські мотиви знеособлення людини в межовому стані, спосіб осмислення сенсу буття зіставлені з володінською репрезентацією соціуму як концтабору, підміною реальних фактів уявними, фікціоналізацією автобіографічного письма); демонструє ознаки типологічної збіжності з творами В. Пелевіна (ескапічна подорож як стрижень сюжету, оніричний хронотоп, самоідентифікація персонажів через мовлення та спогади, розшарування нарративної інстанції та ін.).

Виявлені в романах «триптиху» сюжетно-архітектонічні й нарративні особливості (композиційні розриви, руйнування лінійності та постійні зміни ліній сюжету, зміщення часових і просторових орієнтирів, суб'єктне багатоголосся, відсутність автономії наратора, зближення інстанцій наратора і персонажа, нерівномірність оповіді) дозволяють визначити їхню сюжетно-композиційну специфіку в параметрах нарративної ризоми. Аналіз сюжетно-композиційної будови романного «триптиху» дозволив також виявити родову специфіку й динаміку його складників, у чому акцентовано відповідно поетичні («Малі ангели»), романні («Дондог») і драматичні («Бардо or not Бардо») родові властивості. Цю родо-жанрову динаміку супроводжує зміна романного пафосу: від трагічного й ліричного («Малі Ангели»), через трагіко-іронічний («Дондог») до гротескно-іронічного, пародійного («Бардо or not Бардо»). Художня цілісність умовної трилогії забезпечена спільністю онтологічної й суспільно-політичної проблематики, жанрово-дискурсивної структури (елементи утопії й антиутопії, фантастичного дискурсу), специфіки наративу (саморефлексивний тип письма, метатекстуальні елементи) й мотивіки (мотиви місяця, шляху, сну, повторювані звукові й колористичні образи).

У прозі А. Володіна на перший план виходить авторефлексивність (осмислення проблеми письма, творчості, колективної пам'яті в умовах поразки утопічних ідеалів). У «постекзотичному» наративі відсутнє розмежування між оповідним «я» та уявним «ми». Оповідні голоси в романах Володіна – знеособлені, децентровані та депсихологізовані; у «постекзотичному багатоголоссі» вони звучать «в унісон» і втілюють авторську ідеологічну позицію. Незаявлена зміна й ототожнення різнорівневих нараторів дозволяє моделювати антиутопічну рефлексію. Нівелювання особистісного статусу наратора, суб'єктна несталість, численні метатекстуальні елементи свідчать про метафікціональну стратегію письменника. Її художніми виявами є авторські коментарі,

метатекстуальність, трансгресивні нарративні конструкти (металепсис та мізанабім), що сприяє створенню вторинної умовності й нівелюванню межі між художнім світом і реальним.

Трансгресивна художня реальність романів «Малі ангели», «Дондог», «Бардо or not Бардо» сконструйована переважно засобами поетики деестетичного. Аналіз ольфакторних, тілесних, колористичних, предметних мотивів виявляє динаміку нагнітання мортальності. Поглинені темрявою й тишею кольорові й звукові акценти фігурують як марення в межах оніричних та ескапічних топосів. Мотиви деестетичного в «постекзотичних» романах метафоризують тотальний занепад «людського проекту».

Численні маніфестації бестіарного дискурсу в прозі А. Володіна (аніمالістичні образи, зооморфні паралелі, метафори та ідіоми; мотиви перевертництва, втрати людської подоби) актуалізують полярні смисли. З одного боку, вони є засобом ідентифікації персонажів у постапокаліптичному соціумі, чия антигуманна практика деперсоніфікує людину та зводить її на нижні щаблі еволюції (людина-тарган, людина-птаха), а з іншого, тварини/«нелюди»/«унтерменши» в А. Володіна постають як символ виключеності з більшості, а їхня соціальна організація – як позитивна контрмодель людства, яке переживає кривавий крах егалітарної утопії. Зооморфізація як частина мортальної топіки метафоризує деперсоніфікацію людини, актуалізує онтологічну та есхатологічну проблематику.

Універсалиями «постекзотичного» хронотопу є «антиутопічні» локуси-уламки цивілізації: постапокаліптичне місто, спустошені, нескінченні природні простори (степ, тайга). Переосмисленню в романах піддано у-топос: традиційні карцеральні локуси (тюрми/табори) забарвлені «ностальгічною» тугою за утопією, а їхні негативні ознаки розповсюджені на весь художній світ, зумовлюючи його мортальний характер і віщуючи антиутопію. Міфологізований простір не-життя постає як переосмислення утопічного мотиву «ідеального інобуття». У часопросторових координатах романного світу наявні численні алюзії на реальні географічні назви та історичні події, відтак ірреальний хронотоп набуває ознак можливого, віртуального, стає інструментом притаманного постмодерністській антиутопії «розімкнення» романної форми в реальність.

Отже, філософська, суспільно-політична й історична проблематика, реалізована засобами пародіювання жанрового канону й поєднання різнодискурсивних елементів, наявність зв'язків із літературними феноменами різних епох і національних культур, авторефлексивність і метапрозаїчність, трансгресивні нарративні конструкти й деперсоналізація нарративу, деестетизація художнього світу, поєднання ознак фікціонального і реального в хронотопі свідчать, що романи А. Володіна оновлюють літературний контекст у напрямку «виходу в реальність», збагачують поетологічний інструментарій та художні смисли, набуваючи форми постмодерністської «метаутопії».

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Чуб В. П. Постать Антуана Володіна в дискурсі французького

- постмодернізму: «рупор постекзотизму» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. 2015. Вип. 52. С. 289–292. (0,65 друк. арк.).
2. Чуб В. П. Роман А. Володіна «Дондог»: альтернативна історія в дискурсі фантастичного // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2015. № 1152. С. 195–199. (0,59 друк. арк.).
3. Чуб В. П. А. Володін і В. Пелевін: типологічні сходження в романах «Дондог» і «Чапаєв і Пустота» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2015. Вип. 16. С. 172–180. (0,64 друк. арк.).
4. Чуб В. П. Поетика хронотопу в «постекзотичних» романах Антуана Володіна // Wschodnioeuropejske Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2016. 2 (6). Volume 1. С. 174–180. (0,96 друк. арк.).
5. Ващенко Ю. А., Чуб В. П. Зооморфные мотивы в романе А. Володіна «Дондог» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. 2016. Вип. 61. С. 228–230. (0,55 друк. арк.).
6. Чуб В. Поетика бестіарності в романній прозі Антуана Володіна // Філологічні науки. Збірник наукових праць. 2016. Випуск 23. С. 82–90. (0,73 друк. арк.).
7. Чуб В. Поетика наративу в романах Антуана Володіна // Питання літературознавства. 2017. № 95. С. 217–233. (0,90 друк. арк.).
8. Чуб В. Мотиви деестетичного в системі мортальної топіки романів Антуана Володіна // Path of Science. 2018. № 4. V. 4. P. 1012–1019. URL : <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/483> (дата звернення : 18.06.2018). (0,67 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Чуб В. П. Поетика романної прози Антуана Володіна. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України. – Миколаїв, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню поетики прозових творів А. Володіна на матеріалі романів «Малі ангели», «Дондог» і «Бардо or not Бардо». Феномен «постекзотичної» прози досліджено вперше в українському літературознавстві. Романний «триптих» проаналізовано як художнє ціле з погляду оновлення романної форми у французькому постмодернізмі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Романи «Малі ангели», «Дондог» та «Бардо or not Бардо», які вбирають елементи фантастичного, історичного, політичного, оніричного дискурсів, наслідують та оновлюють традиції російсько-радянської прози ХХ століття (Є. Замятін, А. Платонов, Б. Пільняк, В. Шаламов та ін.), мають типологічну спільність із постмодерністською антиутопією (В. Пелевін та ін.), атрибутовано як постмодерністські метаутопії. Проаналізовано поетику метаутопічного наративу:

специфіку нарації як наративної ризоми з притаманним їй розшаруванням і нестабільністю оповідної інстанції, метатекстуальними й трансгресивними оповідними прийомами (металепсис, мізанабім); художні функції мотивів деестетичного (ольфакторних, колористичних, предметних) і бестіарних образів у системі мортальної топіки романів А. Володіна; поетологічну специфіку хронотопу «постекзотичних» романів як «віртуального» часопростору.

Ключові слова: А. Володін, «постекзотизм», метаутопія, мортальна топіка, мотиви деестетичного, бестіарна образність, зооморфізація, саморефлексивність, металепсис, мізанабім.

АННОТАЦІЯ

Чуб В. П. Поэтика романной прозы Антуана Володина. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Черноморский национальный университет имени Петра Могилы Министерства образования и науки Украины. – Николаев, 2018.

Диссертация посвящена исследованию поэтики романов А. Володина «Малые ангелы», «Дондог» и «Бардо иль не Бардо». Феномен «постэкзотической» прозы исследован впервые в украинском литературоведении. Романский «триптих» проанализирован как художественное целое в аспекте обновления романной формы во французском постмодернизме конца XX – начала XXI века. Романы «Малые ангелы», «Дондог» и «Бардо иль не Бардо», которые вбирают элементы фантастического, исторического, политического, онирического дискурсов, наследуют и обновляют традиции русской прозы советского периода (Е. Замятин, А. Платонов, Б. Пильняк, В. Шаламов и др.) и демонстрируют типологическую общность с постмодернистской антиутопией (В. Пелевин и др.), атрибутированы как постмодернистские метаутопии. Проанализирована поэтика метаутопического нарратива: специфика наррации как наративной ризомы с присущим ей расслоением и нестабильностью повествовательной инстанции, метатекстуальным и трансгресивным наративным инструментарием (металепсис, мизанабім); художественные функции мотивов деестетического (ольфакторных, колористических, предметных) и бестіарных образов в системе мортальной топіки романов А. Володіна; поетологіческая специфіка метаутопического хронотопа как «віртуального» пространства/времени.

Ключевые слова: А. Володин, «постэкзотизм», метаутопия, мортальная топіка, мотивы деестетического, бестіарная образность, зооморфізація, саморефлексивность, металепсис, мизанабім.

SUMMARY

Chub V. P. Poetics of the Novel Prose by Antoine Volodine. – Manuscript Copyright.

Thesis for the Candidate's Degree in Philology, specialty 10.01.04. – Literature of Foreign Countries. – Petro Mohyla Black Sea National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Mykolaiv, 2018.

The thesis is dedicated to the research of the poetical dominants in the novels by A. Volodine "Minor Angels", "Dondog", "Bardo or not Bardo". The phenomenon of "post-exotic" prose is explored for the first time in Ukrainian literary studies. We analyze the novelistic "triptych" as an artistic whole that renovates the novel form in the French postmodernism of late 20th – early 21st century.

A. Volodine`s poetics analysis revealed that the writer`s positioning of his novels as «alien» to the French context is an element of the provocative literary game. He continues the tradition of French literature of the 20th century: he inherited from surrealists the formal experimentation tradition and oneiric discourse elements, from the Nouveau Roman tradition – the emphasizing on problems of «writing», and then reinforced these trends by his socio-political engagement and stylistic hyperbolization. His novels, accentuating auto-reflection, deny the allegation that it is impossible to "tell stories in the twentieth century".

Poetical dominants of the novels by A. Volodine appear as the combination of elements of historical, political, science fiction discourses, aimed to represent the unreal world as the possible one. Within the aesthetic space of postmodernism, A. Volodine develops the reflection on the problem of relations in the triad of human/society/civilization in a fictional form. This original genre form combines various utopian modus elements: anti-utopian one in the denial of the utopian project and showing the individual`s impersonality and social decline in the conditions of utopia ("Minor Angels"), dystopian one – in the negative reality representations similar to the modernist detachment and «black novels» ("Dondog"), counter-utopian one – in the ironic interpretation of the 20th century utopia/dystopia tradition in terms of postmodernist mindset ("Bardo or not Bardo"). Such modifications resulted in the attribution of A. Volodine`s postmodernist novels as meta-utopia that is the architextual form based on the utopian canon, a kind of parody and rethinking of the utopia.

A. Volodine`s prose reactualizes the tradition of "Russian anti-utopia" by E. Zamyatin and A. Platonov (socio-political reflection and the specifics of narrative tools); it reconstructs the B. Pilnyak`s artistic constants (ornamental and poetical character, main motifs, author monologue form, appearance of the implicit instance of «over-narrator» and so on); redefines the discourse of «camp prose», in particular its «existential» trend developed by V. Shalamov (his motifs of human depersonalization in the boundary state, the interpretation of the sense of being are combined to the A. Volodine`s representation of the society as a concentration camp, substitution of real facts for imaginary ones, auto-fictional modus); has typological convergences with the novels by V. Pelevin (escapist trip as the plot core, oneiric chronotope, fractionation of narrative authority).

In the prose of A. Volodine, the self-reflection comes to the foreground (interpretation of the problem of writing, creativity, collective memory in the conditions of defeat of utopian ideals). In the "post-exotic" narrative, there is no distinction between the narrative "I" and the imaginary "we". Narrative voices in Volodine`s novels are impersonal, de-centralized, and de-psychologized; in «post-exotic polyphony» they sound «unison» and embody the author's ideological position. The dissembled change and the presence of multilevel narrators allow simulating an anti-utopian reflection.

Evening the narrator personal status, accentuating the subject instability, introducing numerical meta-textual elements attest the writer's meta-fictional strategy. It takes the form of the author's comments, transgressive narrative constructs (metalepsis and *mise en abyme*), favoring the elimination of boundaries between the fictional and the real world.

The transgressive fictional reality of the novels "Minor Angels", "Dondog", "Bardo or not Bardo" is constructed mainly by means of de-aesthetic poetics. The analysis of the olfactory, corporal, coloristic, objective motifs reveals the dynamics of the mortality mood. Absorbed in darkness and silence, color and acoustic accents appear as dreams within the oneiric and escapist topoi. The de-aesthetic motifs in the "post-exotic" novels metaphorize the total decline of the "human project".

Numerous manifestations of bestial discourse in the prose by A. Volodine (animalistic images, zoomorphic parallels, metaphors, and idioms, werewolf motifs, loss of human aspect) actualize polar meanings. On the one hand, they appear as means to identify characters in the post-apocalyptic society, whose inhumane practice depersonalizes the human being and reduces it to the lower stages of evolution (man-cockroach, birdman). On the other hand, animals/"non-human"/"Untermenshen" in A. Volodine's novels appear as a symbol of exclusion from the majority, and their social organization – as a positive counter-model of humanity undergoing a bloody collapse of egalitarian utopia. Zoomorphic motifs as a part of the morality topoi metaphorize the human depersonalization and actualize ontological and eschatological issues.

Universals of the "post-exotic" chronotope are the «anti-utopian» loci as last civilization debris: post-apocalyptic city, devastated, endless natural spaces (steppe, taiga). The U-topos is re-interpreted in these novels: traditional prison/camp loci are represented with the nostalgic mood for utopia, and their negative traits are spread throughout the fictional world, stipulating the mortal character and predicting the anti-utopia. The mythic non-life space appears as a rethinking of the utopian motif of the "ideal otherness". In the time-space coordinates of the fictional world numerous are the allusions to real geographic names and historical events; therefore, the unreal chronotope acquires signs of a possible, virtual one, becomes an instrument for opening the fictional form into the reality that is an attribute of post-modernist anti-utopia.

To conclude, the philosophical, socio-political and historical problems in A. Volodine's novels are actualized in combination of diverse discourse elements, referring to the literary phenomena of different periods and national cultures, as well as auto-reflective mood, transgressive narrative constructs and depersonalized narrative forms, de-aesthetic character of the fictional world, combing signs of fictional and real in the chronotope. The revealed poetical dominants prove that "post-exotic" novels update the literary context and enrich the poetological tools and meanings within form of the postmodernist "meta-utopia".

Keywords: A. Volodine, "post-exoticism", meta-utopia, mortality topoi, de-aesthetic motifs, bestial motifs, zoo-morphization, self-reflection, *metalepsis*, *mise en abyme*.